

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

*ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal*

2026-YIL
IYUN/6-SON, IV-QISM

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 - Texnika fanlari

08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

Google
Scholar

ISSN INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

OpenAIRE

ISSN: 3060-463X

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 2026-yil, iyun.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afarovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor

Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

EPOKSID-DIAN VA FENOLFORMALDEGID GIBRID BOG'LOVCHISI ASOSIDA YUQORI YEYILISH VA KORROZIYABARDOSH ANTIFRIKSION QOPLAMALAR YARATISH	10
Bakirov Lutfillo Yuldoshaliyevich	
O'ZBEKISTONDA TURIZM SOHASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIKNI BOSHQARISH VA TARTIBGA SOLISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI.....	16
Mamayusupova Dilovarxon, Maxmudaliyeva Manzuraxon, Toyirjonov Shokirjon	
FRANSUZ, RUS VA O'ZBEK TILLARI SPORT TURIZMI TERMINLARINING LEKSIK-SEMANTIK VA LINGVOMADANIY TADQIQI.....	20
Ma'rupova Gulnoz	
МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ХРАНЕНИЯ ПЛОДОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	24
Муратов Абдулазиз Уктамович	
DIGITAL TRANSFORMATION AND EMERGING TRENDS IN INFORMATION TECHNOLOGY.....	29
Daminova Barno, Esmurodova Zarnigor, Boltayev Javohir, Kuziboyeva Lobar	
FRANSUZ, RUS VA O'ZBEK TILLARI SPORT TURIZMI TERMINLARINING LEKSIK-SEMANTIK VA LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI.....	34
Ma'rupova Gulnoz Umarjonovna	
MINTAQA IQTISODIY O'SISHIDA XIZMATLAR SOHASI TARKIBIY O'ZGARISHLARINING STATISTIK TAHLILI: XORAZM VILOYATI MISOLIDA	38
Raximov Alisher Ibragimovich	
KREDIT SKORINGIDA XULQ-ATVOR OMILLARINI BAHOLASH: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY QO'LLANILISHI	45
BekmurodovAbbos Amiriddinovich	

KREDIT SKORINGIDA XULQ-ATVOR OMILLARINI BAHOLASH: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY QO‘LLANILISHI

BekmurodovAbbos Amiriddinovich

SamISI, dotsent v.b.

ORCID: 0000-0003-0830-511X

Email: abbos8506@gmail.com

Annotatsiya: Joriy hisobvaraqq mijozning bankdagi joriy hisob-kitoblari va kredit operatsiyalarini boshqarish uchun universal vositadir. To'lov balli va xulq-atvor balli mijozning kreditga layoqatini baholash usullari bo'lib, ular xorijiy olimlar tomonidan faol muhokama qilinmoqda va tahlil qilinmoqda. Ushbu maqolada to'lov reytingi va xulq-atvor reytingining mohiyati, mijozlar uchun joriy hisobvaraqlarini ochishning afzalliklari hamda tijorat banklari amaliyotida mijozlarning to'lov qobiliyatini baholashda to'lov va xulq-atvor reytingining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: to'lov qobiliyati, tijorat banki, bank xizmatlari, joriy hisobvaraqq, to'lov ballashtirish, xulq-atvor ballashtirish, likvidlik.

Abstract: A current account is a universal instrument for managing a client's current accounts and credit operations with the bank. Payment score and behaviour score are methods for assessing a client's creditworthiness, which are actively being discussed and analysed by foreign scholars. This article sheds light on the essence of the payment and behaviour ratings, the advantages of opening current accounts for clients, and the importance of the payment and behaviour ratings in assessing clients' creditworthiness in the practice of commercial banks.

Keywords: solvency, commercial bank, banking services, current account, payment scoring, behavioural scoring, liquidity.

Аннотация: Текущий счет — это универсальный инструмент для управления текущими счетами и кредитными операциями клиента в банке. Платежный рейтинг и рейтинг поведения — это методы оценки кредитоспособности клиента, которые активно обсуждаются и анализируются зарубежными учеными. В данной статье раскрывается сущность платежного и поведенческого рейтингов, преимущества открытия текущих счетов для клиентов, а также важность платежного и поведенческого рейтингов при оценке кредитоспособности клиентов в практике коммерческих банков.

Ключевые слова: платежеспособность, коммерческий банк, банковские услуги, расчетный счет, платежный скоринг, поведенческий скоринг, ликвидность.

KIRISH

Raqamlashtirish va texnologik rivojlanish sharoitida mijozlar qulayroq, tezroq va shaxsiylashtirilgan xizmatni kutishadi. Bank xizmatlarining transformatsiyasi banklarga ushbu kutishlarga moslashishga, yangi mahsulot va xizmatlarni taklif qilishga, foydalanuvchi tajribasini yaxshilashga hamda raqamli kanallar orqali bank operatsiyalariga real vaqtda kirish imkonini beradi.

Yuqori sifatli xizmat mijozlar sodiqligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biridir. Mijozlar tajribasini yaxshilashga sarmoya kiritadigan banklar ishonchni va mijozlarni saqlab qolishni oshiradi, bu esa o'z navbatida bozor ulushi va rentabellikning oshishiga hissa qo'shadi.

2020–2026-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasida "korporativ boshqaruv va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatining xalqaro standartlariga mos keladigan ilg'or xalqaro bank standartlarini qabul qilish tamoyillari asosida moliyaviy sektorning xalqaro integratsiyasi" [1] belgilangan.

Yuqori raqobatli bank bozorida xizmatlarni transformatsiya qilish omon qolish va o'sish uchun zarur bo'lib qoldi. Innovatsiyalarni tezda joriy etadigan va xizmatlarini zamonaviy sharoitlarga moslashtiradigan banklar raqobat ustunligini qo'lga kiritadi, bu esa ularga yangi mijozlarni jalb qilish va mavjud mijozlarni saqlab qolish imkonini beradi.

Bank operatsiyalarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish nafaqat mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilaydi, balki ichki jarayonlarni ham optimallashtiradi.

Xulq-atvor balli va to'lov balli banklarga mijozlarning moliyaviy xulq-atvori va to'lov tarixiga asoslanib,

ularning kreditga layoqatini aniqroq baholash imkonini beradi. Bu banklarga kredit xavfini minimallashtirish va kreditlar berish hamda boshqa moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda yanada ma'lumotli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Joriy hisobvaraqlarini ochish banklarga mijozlarning aylanma kapitalini boshqarishda moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Bu balansi ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin bo'lgan hisob turi bo'lib, bankka likvidlikni samarali boshqarish va zarur bo'lganda mijozga tezkor moliyalashtirishni taqdim etish imkonini beradi.

Joriy hisobvaraqlari banklarga mijozning moliyaviy holatidagi o'zgarishlarga tezroq javob berish va zarur bo'lganda ularga mablag'larga kirish imkonini berish imkonini beradi, bu esa mijoz ishonchi va sodiqligini mustahkamlashga yordam beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Daromadlarida mavsumiy o'zgarishlar yoki notekis naqd pul oqimlari bo'lgan kompaniyalar uchun joriy hisobvaraqa likvidlikni saqlash va naqd pul oqimidagi bo'shliqlardan qochish imkonini beruvchi muhim vositadir.

Joriy hisobvaraqa – bu mijozga (odatda yuridik shaxsga) bank bilan bir nechta tranzaksiyalarni amalga oshirish imkonini beruvchi maxsus bank hisobidir. Ushbu hisob joriy hisobvaraqa va kredit liniyasi funksiyalarini birlashtirib, mijozga kelib tushayotgan mablag'larni boshqarish va kelishilgan limit doirasida kreditdan foydalanish imkonini beradi.

Frank H. Clarkga ko'ra, joriy hisobvaraqa — bu egasiga belgilangan kredit limiti doirasida depozit qo'yish va qarz olish imkonini beruvchi bank hisobidir. Uning asosiy xususiyati — hisob balansining salbiyga o'tishi (orqaga tushishi) imkoniyati bo'lib, bu bankdan mablag' qarz olishni anglatadi.

O. Oladide akademik ishlarida joriy hisobvaraqa naqd pul boshqaruvida moslashuvchanlikni ta'minlovchi va bank mijozlariga omonatdan ortiq mablag'lardan foydalanish imkonini beruvchi, qarz keyinchalik belgilangan muddat ichida to'lanadigan bank vositasi sifatida ta'riflanadi. Bunday hisob turidan shaxsiy hamda tijorat maqsadlarida foydalanish mumkin [2].

M. Sharon En joriy hisobvaraqni bank va mijoz o'rtasidagi barcha moliyaviy tranzaksiyalarni bitta hisobvaraqaqa birlashtiruvchi shartnoma asosidagi vosita deb ta'riflaydi. Barcha kredit va debet yozuvlari bitta hisobvaraqaqa to'planadi va balans mijozning moliyaviy holatiga qarab ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin [3].

L.S. Tarasova fikricha, joriy hisobvaraqa – bu to'lovlarni amalga oshirish va kreditlash uchun xizmat qiladigan hisob-kitob hisobvaraqidir [4].

A. Tkachev fikricha, joriy hisobvaraqa bank mijozining barcha operatsiyalarini boshqarish uchun mo'ljallangan. Bu shuni anglatadiki, barcha depozitlar va pul yechish amaliyotlari hisobvaraqaqa qayd etiladi va hisobvaraqa mijozning moliyaviy holati hamda kredit resurslariga bo'lgan ehtiyojiga qarab ijobiy yoki salbiy qoldiqqa ega bo'lishi mumkin [5].

V.V. Vitryanskiyning ishlarida joriy hisob-kitob shartnoma asosidagi vosita sifatida ta'riflanadi, u tomonlarning o'zaro majburiyatlarini bitta hisob orqali birlashtirish va boshqarishga imkon beradi, unda talablar va majburiyatlar o'zaro hisobga olinadi, bu esa bank va mijoz o'rtasidagi hisob-kitob operatsiyalarini sezilarli darajada soddalashtiradi.

Silvan Benoit to'lov ballashni qarz oluvchining kreditga layoqatini ularning kredit tarixi va moliyaviy xulq-atvoriga asoslanib statistik baholash usuli deb ta'riflaydi. Ushbu usul banklarga tarixiy to'lov ma'lumotlariga asoslanib qarzni qaytarish ehtimolini bashorat qilish imkonini beradi [6].

L.V. Pankova o'z tadqiqotida to'lov reytingining kredit xavfini boshqarishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi, chunki u banklarga kredit berish bo'yicha xabardor qarorlar qabul qilish imkonini beradi [7].

Jonathan Crawford xulq-atvorga asoslangan ballashni an'anaviy kredit ballashning kengaytmasi deb hisoblaydi, u xarid qilish odatlari, ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvor va boshqa kreditga oid bo'lmagan ma'lumotlarni tahlil qilish orqali xavfni aniqroq aniqlash imkonini beradi. Ushbu yondashuv raqamlashtirish sharoitida ayniqsa muhim, chunki standart baholash usullari yetarlicha samarali bo'lmashligi mumkin.

O'z ishida Zh.M. Ordabayeva xulq-atvor ballashtirishning moliyaviy sohaning zamonaviy talablariga moslashishdagi, xususan, xavflar va mijozlar xulq-atvorini real vaqt rejimida tahlil qilishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi [8].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada tijorat banklarining kreditlash amaliyotida to'lov balli va xulq-atvor balli tahlilini joriy etish hamda takomillashtirish ko'rib chiqiladi. Maqolada joriy hisobvaraqlari va ularning ahamiyati, shuningdek, to'lov balli hamda xulq-atvor balli tahlili bo'yicha umumiy ma'lumot beriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bank ishini transformatsiya qilish aholining barcha qatlamlariga, jumladan, an'anaviy bank tuzilmalari tomonidan ilgari yetarli darajada xizmat ko'rsatilmagan guruhlariga moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkonini berish orqali ijtimoiy inklyuziyani rag'batlantiradi.

Joriy hisob-kitob tez-tez kredit yoki ortiqcha yechib olish so'rovlarini oldini olishga yordam beradi, bu esa ushbu xizmatlarni ko'rsatish bilan bog'liq moliyaviy xarajatlarni kamaytirishi mumkin. Foiz faqat foydalanilgan kredit limitining qismiga hisoblanadi, bu esa ushbu xizmatni yanada tejamkor qiladi.

Joriy hisobvaraqa va kredit liniyasi tranzaksiyalarini bitta hisobga birlashtirish moliyaviy oqimlarni buxgalteriya hisobi va nazorat qilishni soddalashtiradi. Bu ma'muriy yukni kamaytiradi va hisobot berishni soddalashtiradi.

Overdraft imkoniyati to'lovlar va hisob-kitoblarni tezlashtiradi, chunki mablag'lar hisobvaraqda darhol mavjud bo'ladi, bu esa kunlik tranzaksiyalari hajmi yuqori bo'lgan kompaniyalar uchun ayniqsa muhimdir.

Overdraft imkoniyati aylanma kapitalni samaraliroq boshqarishni istagan kompaniyalar uchun zarur bo'lib, u olinishi kerak bo'lgan va to'lanishi kerak bo'lgan hisoblar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi.

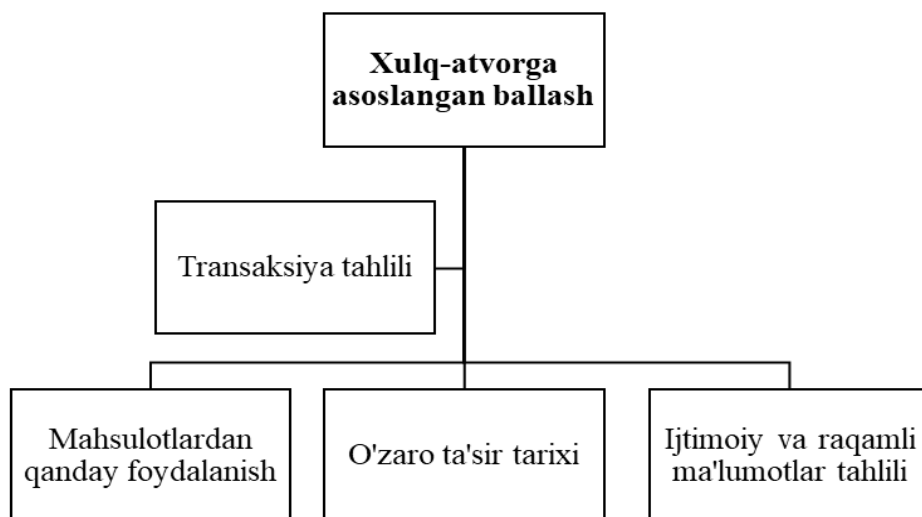
Joriy operatsiyalarni moliyalashtirish uchun vaqti-vaqti bilan qisqa muddatli kreditga muhtoj bo'lgan korxonalar uchun overdraft imkoniyati mablag'larga kirishda zarur bo'lgan moslashuvchanlik va tezlikni ta'minlaydi.

Ta'kidlash joizki, ballash tizimi doimiy ravishda takomillashib bormoqda. Masalan, mijozning kreditga layoqati va halolligi nafaqat uning daromad darajasi, balki soliq qarzlari, boshqa mamlakatlarga chiqish bo'yicha cheklovlar va hokazolar haqidagi ma'lumotlar asosida ham baholanishi mumkin. Shuningdek, mobil telefondan foydalanish va ijtimoiy tarmoqlardagi akkauntlar haqidagi ma'lumotlar ham hisobga olinishi mumkin.

Ballash jarayoni qarz oluvchining kreditga layoqatini baholashni avtomatlashtirishga imkon beradi. Banklar algoritmlar va statistik ma'lumotlarga asoslangan holda kredit ballini tezda hisoblaydigan va qarz berish to'g'risida qaror qabul qiladigan tizimlardan foydalanadi. Bu qarz oluvchining kutish vaqtini qisqartiradi va bankning operatsion samaradorligini oshiradi.

Skoring tizimlari keng joriy etilishidan oldin bank xodimlari arizalarni ko'rib chiqishga soatlab yoki hatto kunlab vaqt sarflagan bo'lsa, hozirda odatda bir necha daqiqada kredit arizasi bo'yicha qarorni bilish mumkin.

Xulq-atvoriga asoslangan mijozlarni baholash — bu mijozlarning kreditga loyqligini ularning xatti-harakatlari va bank bilan o'zaro munosabatlari, jumladan, tranzaksiyalar, mahsulotlardan foydalanish, to'lov muddatlariga rioya qilish hamda ijtimoiy tarmoqlar yoki onlayndagi faoliyatni tahlil qilish asosida baholash usulidir. Bu yondashuv banklarga kredit xavfini aniqroq prognoz qilish va mijozlarga eng mos mahsulot hamda xizmatlarni taklif qilish imkonini beradi.

1-rasm. Xulq-atvor ballini belgilashning asosiy komponentlari¹

Banklar mijozlarning kundalik moliyaviy tranzaksiyalarini, masalan, xaridlar chastotasi va qiymati, kredit to'lovlari, pul o'tkazmalari, daromad muntazamligi va moliyaviy xulq-atvorning boshqa jihatlarini tahlil qiladilar.

Ular mijozning kredit kartalari, omonatlar, ipoteka kreditlari va boshqa bank mahsulotlaridan qanchalik faol foydalanishini baholaydilar.

1 Manba: muallif ishlanmasi.

Ba'zi hollarda ballash mijozning raqamli xatti-harakatlari bo'yicha ma'lumotlarni, masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi faollik, onlayn-bankingdan foydalanish chastotasi, bank haqidagi sharhlar va boshqa onlayn izlarni o'z ichiga oladi.

Xulq-atvor ballashishi nafaqat an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlarni, balki mijozlarning haqiqiy xulq-atvor naqshlarini ham hisobga olgan holda kredit xavfini aniqroq baholash imkonini beradi. Bu to'lovni bajarmaslik ehtimolini kamaytiradi va kredit portfelining ishonchligini oshiradi.

Mijozlarning ehtiyojlari va xatti-harakatlarini chuqur tushunish evaziga banklar ularning joriy ehtiyojlari va kutishlariga mos shaxsiy moliyaviy mahsulotlarni taklif qilishlari mumkin. Bu mijozlarning qoniqishini va sodiqligini oshiradi.

Moliyaviy bozorning keskin raqobati sharoitida xulq-atvor balli banklarga mijozlarni aniqroq maqsadlash, ularning tajribasini yaxshilash va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi.

Bir qator G'arbiy banklarda xulq-atvorga asoslangan ballash allaqachon mijozlarni baholash tizimining ajralmas qismiga aylangan. Masalan, mobil banking va to'lov tizimlaridan foydalanishni tahlil qilish past xavfli mijozlarni aniqlash va ularga qulayroq kredit shartlarini taklif qilish imkonini beradi.

Ba'zi banklar ijtimoiy tarmoqlardagi ma'lumotlarni o'z ballash tizimlariga integratsiya qilishni boshladi, bu esa mijozning kreditga layoqatiga ta'sir qiluvchi qo'shimcha parametrlarni hisobga olish imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Raqamli transformatsiya doirasida banklar ballash ma'lumotlaridan foydalanib, yangi, yanada shaxsiylashtirilgan mahsulot va xizmatlar yaratishi mumkin, bu esa bozor pozitsiyasini mustahkamlash va barqaror o'sishga erishishga yordam beradi.

Innovatsion yechimlar banklarga mijozlarning afzalliklari va ehtiyojlaridagi o'zgarishlarga tez moslashish imkonini beradi, bu esa tez o'zgarayotgan iqtisodiy sharoitda ayniqsa muhimdir.

Bank faoliyatida xulq-atvorga asoslangan ballashni joriy etish mijozlarni baholash aniqligini oshirish, xizmat sifatini yaxshilash va xatarlarni kamaytirish yo'lida zarur qadamga aylanmoqda.

Innovatsion ballash texnologiyalari banklarga tranzaksiya chastotasi va hajmi, to'lovlarning o'z vaqtida bajarilishi, bank mahsulotlaridan foydalanish va hatto mijozning onlayn raqamli izini tahlil qilish kabi keng ko'lamlil ma'lumotlarni hisobga olish imkonini beradi. Bu esa har bir mijoz uchun aniqroq va shaxsiylashtirilgan takliflar yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020 — 2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-son Farmoni // URL: <https://lex.uz/docs/-4811025>
2. Clark F. H. Principles of Banking. – New York: Harper & Brothers Publishers, 2018. – 356 p.
3. Oladide O. Banking Operations and Financial Management. – London: Routledge, 2020. – 284 p.
4. Sharon M. E. Modern Banking Systems and Customer Accounts. – Boston: Pearson Education, 2019. – 312 p.
5. Тарасова Л. С. Банковское дело. – Москва: Юрайт, 2021. – 287 с.
6. Ткачев А. В. Организация банковских операций. – Москва: Инфра-М, 2020. – 304 с.
7. Витрянский В. В. Банковские сделки и расчётные отношения. – Москва: Статут, 2019. – 416 с.
8. Benoit S. Credit Scoring and Risk Analytics in Banking. – Cham: Springer, 2021. – 275 p.
9. Панкова Л. В. Управление кредитными рисками коммерческого банка. – Москва: КНОРУС, 2022. – 296 с.
10. Crawford J. Behavioral Scoring and Digital Finance. – London: Palgrave Macmillan, 2021. – 241 p.
11. Ордабаева Ж. М. Поведенческий скоринг в системе управления банковскими рисками // Финансы и кредит. – 2022. – № 8. – С. 35–42.
12. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Sound Credit Risk Management. – Basel, 2023.
13. World Bank Open Knowledge Repository. Digital Financial Services and Financial Inclusion. – Washington, D.C., 2022.
14. International Monetary Fund (IMF). Fintech and the Future of Banking. – Washington, D.C., 2023.

muhandislik

& iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100